

استفاده از سیستم کارت‌های اعتباری

جناب آقای اسداله امیر اصلانی^۱

مدیرعامل بانک ملی ایران

مقدمه:

گزارش حاضر در دو قسمت تهیه شده است:

قسمت اول به بررسی و تاریخچه سیر تحول و تکامل پول به عنوان وسیله سنجش ارزش کالاها و خدمات، وسیله داد و ستد و پرداخت‌های آینده و وسیله حفظ و ذخیره ارزش‌ها پرداخته است.

در این قسمت به ترتیب تاریخچه، نحوه چگونگی انجام معاملات پایایی، ضرب پول فلزی و انتشار پول کاغذی و بالاخره رواج پول‌های تحریری مورد بررسی قرار گرفته است.

قسمت دوم به تشریح انواع کارت‌های بانکی پرداخته و خصوصیات و تسهیلات انواع کارت‌های مزبور شامل credit, Debit کارت را مورد بررسی قرار داده است.

سپس در انتها با معرفی «ملی کارت» نحوه راه‌اندازی کارت‌های مذکور در بانک ملی ایران تشریح شده است.

قسمت اول - تاریخچه سیر تحول و تکامل پول

پول به عنوان وسیله سنجش ارزش کالا و خدمات، وسیله داد و ستد و پرداخت و وسیله

۱- این مقاله، به علت کسالت نویسنده‌ی محترم آن، در هتتمین سمینار بانکداری اسلامی ارائه نگردید. آنچه ملاحظه می‌فرمائید، متن کامل مقاله‌ی جناب آقای امیر اصلانی است که اظهار لطف فرموده و آنرا برای درج در مجموعه مقالات و سخنرانهای مربوط به سمینار مذکور در اختیار دبیرخانه سمینار قرار داده‌اند. از بذل محبت و همکاری صمیمانه‌ی ایشان سپاسگزاریم.

حفظ و ذخیره ارزش و پرداخت‌های آینده در دوران‌های مختلف اقتصادی دارای سیر تحولی به شرح زیر بوده است:

الف - مبادلات پایاپای:

دوره‌ای است که در آن کالا در مقابل کالا مبادله می‌شد و هر فروش در واقع متضمن یک خرید هم ارزش و هم زمان بود.

در اقتصاد شبانی و معیشتی که تولیدات و تقاضاها محدود بود، مناسبات تهاتری پاسخگوی نیازهای جامعه بود. ولی به تدریج که با تولید کالای مازاد بر احتیاج، مبادله کالاها جهت تامین سایر نیازمندیهای اشخاص متداول شد مشکلات مبادلات پایاپای بروز نمود، زیرا ارائه کننده یک کالا لازم بود فردی را بیابد که اولاً به کالای او نیازی داشته باشد و ثانیاً کالای مورد احتیاج او را عرضه کند. در این شرایط مبادلات غیر لازم و حمل و نقل غیر ضروری در پاره‌ای موارد اجتناب‌ناپذیر بود و مشکلات غیر قابل تقسیم بودن برخی از کالاها و خدمات و فسادپذیری محصولات کشاورزی نیز به آن افزوده می‌گردید.

مشکلات مبادلات پایاپای موجب شد که بشر فکر ایجاد وسیله‌ای برای دادوستد باشد. در ابتدا «پول کالا» بوجود آمد باین معنی که برخی از کالاهای بادوام و یا پرمصرف به عنوان وسیله سنجش ارزش مورد استفاده قرار گرفت. اقلامی مثل برخی از فلزات، دندان نهنگ، گوسفند، گاو، نمک، صدف، گندم، برنج، تنباکو و نظایر آن به عنوان معیار عمومی و مشترک برای سنجش ارزش کالاهای دیگر شد.

مردم گینه جدید تا سالهای آغازین جنگ بین‌الملل دوم برای خرید کالاهای مورد نیاز خود به جای پول از نوعی صدف استفاده می‌نمودند، حتی بعد از جنگ جهانی دوم از آنجا که بعضی از اسکناسهای اروپائی ارزش مبادله‌ای خود را از دست داد، در بعضی از مناطق «سیگار» واحد محاسبه و پایه مبادله قرار گرفت. در شرایط کنونی نیز مردم جزایر فیجی «دندان گراز ماهی» را بعنوان پول در معاملات بکار می‌برند. با گذشت زمان از انواع کالاهای مورد استفاده بجای پول سکه‌های طلا، نقره، نیکل، مس و آهن موقعیت خاصی یافت و زمینه رواج پول‌های فلزی هم شد.

ب - پول فلزی

سالها طول کشید تا پول فلزی بصورت سکه با وزن معین و عیار مشخص به وجود آمد و در مبادلات از آن استفاده شد. اگرچه ابداع سکه را به شاهان «لیدی» نسبت داده‌اند که حدود ۸ قرن قبل از میلاد مسیح می‌زیسته‌اند، لکن در واقع از حدود سه قرن پیش طلا و نقره و گاهی فلزات دیگر به عنوان پول رایج و رابطه داد و ستد در کشورهای مختلف مورد استفاده قرار گرفت. با رواج

پول‌های فلزی نظام‌های متفاوت پولی برقرار شد که متداول‌ترین آنها نظام پایه دو فلزی طلا و نقره و پایه تک فلزی بود.

انگلستان از سال ۱۸۱۶ میلادی رسماً نظام تک فلزی را انتخاب کرد. سپس فرانسه و ایالات متحده آمریکا نیز به نظام تک فلزی پیوستند و بالاخره در اواخر قرن نوزدهم، نظام دو فلزی جای خود را به نظام تک فلزی طلا داد و غالب کشورهای جهان به نظام تک فلزی طلا ملحق شدند. در ایران پول رایج تا سال ۱۲۵۰ هجری شمسی سکه‌های طلا و نقره بود ولی در آن سال، پول ایران تحت تاثیر بحران جهانی نقره قرار گرفت و بر اثر آن خروج از کشور شروع شد و در نتیجه فرار طلا، نقره به تنهایی پول رایج ایران شد.

در اوان استفاده از سکه، سکه کارکرد مربوط به پول را انجام می‌داد و مردم احساس نیازی برای تغییر دادن آن نداشتند. اما رفته رفته با افزایش حجم و تعداد سنگینی وزن حمل و نقل سکه‌ها با مشکل روبرو شد و فکر ایجاد «رسید سپرده مسکوک» و «اسکناس‌های قابل تبدیل به طلا و نقره» رونق یافت.

ج- پول کاغذی

اگرچه سابقه ایجاد اسکناس به مفهوم امروزی آن به اواسط قرن هفدهم میلادی باز می‌گردد، چنانچه به تاریخ گذشته بازگردیم اولین نشانه‌های استفاده از پول را در چین و منطقه‌ای که اکنون ترکیه می‌خوانند می‌یابیم که مربوط به سال ۷۰۰ قبل از میلاد می‌باشد. بهرحال از نظر تاریخی استفاده رسمی از اسکناس به قرن ۱۸ تعلق دارد و فرانسه و ایتالیا اولین کشورهای هستند که از این پدیده در معاملات استفاده نموده‌اند. لکن قبل از آن صرافان کاغذهایی بنام «رسپتا» صادر می‌کردند و گفته می‌شود «پالمستروخ» بانکدار سوئدی در سال ۱۶۵۶ برای اولین بار نوعی اسکناس منتشر کرد که آن را به جای «قبوض سپرده» به جریان انداخت. او در واقع نخستین بانکداری بود که بیش از میزان موجودی سکه‌های مشتریان بانک رسید مسکوک صادر کرد و به عبارت دیگر اوراق اعتباری منتشر ساخت.

انتشار اسکناس در قرن هفدهم و هجدهم پیشرفت چندانی نداشت، اما در قرن نوزدهم مسائل مربوط به انتشار اسکناس دوباره مطرح شد. در طول قرن نوزدهم و تا زمان شروع جنگ جهانی اول اسکناس در جریان تقریباً در اکثر کشورها عمومیت یافته بود. در آن زمان اسکناس‌ها منتشره در کشورهای مختلف قابلیت تبدیل به طلا و نقره و یا هر دو فلز را داشتند. با رایج شدن اسکناس مسأله قابلیت تبدیل آن به فلز قیمتی به تدریج منتفی گردید و اگر در نظام پولهای فلزی و تا حدودی اسکناس قابل تبدیل، محدودیتی در ایجاد و عرضه در مقدار پول، ناشی از کمبود طلا وجود داشت، در نظام پولی اسکناس غیر قابل تبدیل، این محدودیت وجود نداشته و

تنها محدودیت‌های قانونی، حجم اسکناس قابل انتشار را تعیین و کنترل می‌کرد. چنانچه فوقاً اشاره شد نقش اسکناس در رابطه با مبادلات عیناً نظیر پول فلزی است. تفاوت بین اسکناس و پول‌های فلزی در این است که اولاً چاپ و انتشار اسکناس برخلاف انتشار پول فلزی کاملاً در اختیار دولت است در حالی که در مورد سکه‌های فلزی این چنین نبود. ثانیاً پول فلزی دارای ارزش ذاتی است و اسکناس دارای چنین ارزشی نیست و قدرت خرید و ابراء آن تنها ناشی از قانون است.

سابقه انتشار اسکناس در ایران

بانک «شاهی ایران» بر طبق امتیاز سلطنتی در سال ۱۲۶۸ تاسیس شد و شعب آن در سال ۱۲۷۹ در ایران به هشت شعبه رسید. این بانک با داشتن حق انحصاری انتشار اسکناس با پایه طلا و حق ضرب مسکوک نقره و نیکل تا پایان سال ۱۲۷۹ معادل یازده میلیون قران اسکناس منتشر کرد، لکن به علت مشکلات و تاخیر در نقل و انتقال مسکوکات نقره، اسکناس‌های منتشر شده بین شعب قابل انتقال و تبدیل نبود. چون اسکناس‌ها معمولاً فقط در شعبه‌های معین قابل تبدیل به نقد بود در نتیجه انتقال سکه‌های نقره به حداقل رسید. اسکناس‌های بانک شاهی فقط در شعبه محل صدور قابل تبدیل به نقد (قران نقره) بود و هر شعبه اسکناس‌های دیگر شعب را با تنزیل ۱ تا ۲ درصد نقد می‌کرد علی‌رغم افزایش اعتماد به اسکناس، در برخی موارد هم در تهران و هم در شهرستانها شعب بانک با ازدحام مشتریان برای تبدیل اسکناس به قران نقره مواجه می‌شدند. اگرچه به ندرت این قبیل ازدحامها با توجه به عدم امکان حمل مقدار زیاد سکه‌های نقره خرد بانک شاهی را با مشکل مواجه می‌کرد.

قبل از انتشار رسمی اسکناس‌های بانک شاهی حواله‌هایی بنام «بیجک» در شبکه صرافی جریان داشت. بیجک نوشته‌ای بود که صرافان به وسیله آن وصول مبلغی را اعلام می‌داشتند و تعهد می‌کردند که به وعده کوتاه با عندالمطابه وجه آن را بپردازند. بیجک در شهرهای تجاری ایران نقش اسکناس را داشت و بنابر معروفیت و حسن شهرت صادرکننده مورد معامله قرار می‌گرفت با رواج رسمی اسکناس‌های بانک شاهی حواله‌های بیجک از جریان خارج شد.

امتیاز انتشار اسکناس تا سال ۱۳۰۹ به بانک شاهی تعلق داشت، در این سال بانک شاهی در ازاء دریافت - ۲۰۰/۰۰۰ لیره استرلینگ گرامت لغو امتیازات، اسکناس‌های صادره را ظرف یکسال جمع‌آوری کرد.

حق انتشار اسکناس از فروردین ماه سال ۱۳۱۱ به بانک ملی واگذار شد. در این سال اولین اسکناس‌های منتشره توسط بانک ملی ایران در کشور رایج گردید. بر اساس مقررات قانون پولی و بانکی کشور مصوب سال ۱۳۳۹ که به موجب آن بانک مرکزی

ایران بوجود آمد، حق انتشار اسکناس از بانک ملی ایران به بانک مرکزی ایران محول شد. استهلاک سریع پول کاغذی، عدم سهولت حمل و نقل آن و حجم زیاد پول برای انجام معاملات روزمره نیاز به سایر شیوه‌های پرداخت را ایجاد می‌کرد و پول‌های تحریری به عنوان ابزاری جهت پرداخت جایگزین اسکناس شدند.

د - پول تحریری

پول تحریری یا پول اعتباری به مجموع مانده حسابهای مشتریان بانکها و سایر مؤسساتی که سپرده می‌پذیرند اطلاق می‌شود و معمولاً به وسیله چک و یا وسایل دیگر از حسابی به حساب دیگر قابل انتقال است.

امروزه پول تحریری به نحو وسیعی جای پول کاغذی (اسکناس) را گرفته و در برخی از کشورهای پیشرفته حدود ۹۰٪ از حجم پول در گردش را تشکیل می‌دهد. استفاده از چک به عنوان وسیله مناسبی برای تسریع در انجام معاملات و جلوگیری از حمل و نقل پول، نقطه عطف دیگری در تاریخ تجارت می‌باشد و در واقع این پدیده اولین گام در جهت تکامل عوامل پرداخت از «محسوس» به «نامحسوس» می‌باشد.

با استفاده گسترده از چک و تعمیم استفاده از آن، خطرات استفاده از چک نیز افزایش یافت. استفاده از چک تقلبی، جعل امضاء و صدور چک بدون محل از جمله این موارد می‌باشد. به علاوه نیاز به گذر چند روزه از رید پایاپای جهت انتقال وجه به حساب دارنده چک از دیگر مشکلات چک می‌باشد اگرچه به لحاظ این مشکل انواع چک‌های مسافری، چک پول و چک تضمین شده رایج گردید که در حجم عظیمی از مبادلات به کار گرفته شد. لکن مشکلات مربوط به چک‌های رمزار که فقط بین شعبه بانک مبدا و شعبه بانک مقصد قابل انتقال می‌باشد عدم امکان دریافت چک‌های عادی یک شعبه در سایر شعب همان بانک و قبول انواع چک‌های مسافری و چک پول‌های یک بانک در بانک دیگر به عنوان چک عادی در غالب موارد همچنان به قدرت خود باقی است. مضافاً اینکه با پیشرفت جوامع افزونی خرید و مصرف، نیاز به خدمات بهتر و سریعتر بانکی و ضرورت نقل و انتقال سریع پول، بکارگیری ابزار سهل‌تر برای انجام معاملات را ایجاد نمود. با تغییر شیوه‌های رفتاری مردم و خواست عمومی جهت استفاده از امکانات بیشتر، همچنین سرعت در دریافت و پرداخت، بانکها را بر آن داشت تا به منظور ارائه خدمات که منطبق با نیاز مشتریان باشد ابزارهای لازم را فراهم نمایند. از اواخر سالهای ۱۹۴۰ تا اواسط سالهای ۱۹۶۰ ظهور و توسعه روش‌ها و سیستم‌های جدیدی دریافت و پرداخت مشاهده شد.

قسمت دوم - کارتهای اعتباری و غیر اعتباری

در حال حاضر مناسبترین ابزار برای سهولت انجام معاملات، استفاده از کارتهای بانکی است که امروزه انواع اعتباری و غیر اعتباری آن در سراسر دنیا رایج می باشد. در ابتدا کارتهای موسوم به charge card رایج شد که مشتریان موظف بودند وجوه مربوط به معاملات انجام شده خود را در پایان ماه (و یا در موعد مقرر) بطور تمام و کمال پرداخت نمایند و سپس اعتبار گردان به وجود آمد و با توجه به نیازهای مربوط کارتهای بانکی گسترش یافت.

Debit Card

کارتهائی است که توط بانک یا یکی از موسسات مالی صادر می گردد و با حساب جاری و یا پس انداز مشتری ارتباط مستقیم دارد. دارنده کارت می تواند به اندازه موجودی حساب خود از فروشگاه و یا فروشگاههای طرف قرارداد خرید نماید. با استفاده از این کارت به میزان خرید مشتری از موجودی وی کسر و به حساب فروشنده منظور می گردد. این کارتها ممکن است برای استفاده اختصاصی کارکنان یک موسسه و یا به صورت منطقه ای و یا بین المللی صادر گردد.

credit card اعتباری

کارتهائی است که توسط بانک و یا یک موسسه اعتباری صادر می شود و دارنده آن می تواند به میزان اعتبار تعیین شده برای وی اقدام به خرید کالا و خدمات و یا دریافت وجه نقد نماید. در هنگام وصول «صورت حساب» دارنده کارت اجبار و تعهدی به پرداخت کلیه وجوه بدهی خود به صورت کامل را ندارد و می تواند آنرا به صورت اقساطی به بانک بازپرداخت نماید و حتی چنانچه موجودی حساب وی کفایت میزان خرید را ننماید. می تواند با توجه به میزان اعتباری که توسط بانک برای او تعیین شده است خریدهای خود را با کارت انجام دهد.

بانکهای آمریکایی بیش از سایر بانکهای جهان کارتهای اعتباری صادر می نمایند در حالی که در بازارهای اروپا، مشتریان به کارتهای از نوع Debit card بیش از کارتهای اعتباری credit card روی آورده اند.

از آنجا که در عملیات تجاری توقف و سکون مفهومی ندارد، بانکداری نیز دائماً در حال تغییر است. بانکها در حال حاضر به صورت روزافزون وارد عملیات بازرگانی بین المللی شده و با رقابت های جدید روبرو می باشند و انواع هوشمند کارت در بازارهای بین المللی رایج شده است.

Smart card - هوشمند کارت

کارتی است که در آن از یک تراشه کامپیوتری استفاده شده و بعنوان کارتهای حافظه دار و یا کارتهای هوشمند شهرت یافته است.

کارت هوشمند از نظر ظاهر و اندازه شباهت کامل به سایر کارتهای بانکی دارد. تنها تفاوت موجود بین این کارت و کارتهای دیگر وجود یک ریزپردازنده است که در کارت مذکور تعبیه شده است و از طریق یک منبع نیروی خارجی می توان به اطلاعات موجود در آن دستیابی حاصل نمود. در هر تراشه موجود در کارت دو بخش اصلی وجود دارد. اول ریزپردازنده ای که دارای حافظه و قابل برنامه ریزی است و برای پردازش داخلی مورد استفاده قرار می گیرد. دوم بخش مربوط به حافظه اطلاعاتی که می توان آنها را پاک نمود.

این کارت می تواند اطلاعات مربوط به مشخصات فردی دارنده کارت، مشخصات معاملات و همچنین مبلغ را جداگانه کنترل نماید.

امروزه کارتهای مختلف در کشورهای پیشرفته حجم زیادی از مبادلات را انجام می دهند و میلیاردها دلار معاملات انجام شده را تسهیل می نماید، ضمناً کارتهای پلاستیکی می توانند نیازهای پولی را تامین نمایند. با این کارتها می توان به فروشگاههای طرف قرارداد مراجعه و با ارائه کارت انواع خریدها را انجام داد. نظر به مزایای کارتهای مزبور در خصوص سهولت و امنیت استفاده از آنها استقبال چشمگیری به عمل آمده است. مشتری می تواند در صورت مفقود شدن کارت بلافاصله مراتب را به بانک مربوط اعلام و عملاً استفاده از کارت را متوقف نماید.

اولین مورد کارتهای بانکی مربوط به حدود ۵۰ سال پیش در آمریکا می باشد. کارتهای Visa که صادرکننده آن Bank of America می باشد، اولین نوع از این کارتها هستند. در سال ۱۹۷۰ حدود ۲۰ میلیون نفر دارنده این کارت بودند که تعداد آنها در سال ۱۹۸۰ به ۷۳ میلیون نفر رسید و حدود یک میلیارد دلار معامله از طریق آنها انجام شد. در سال ۱۹۹۱، ۱۰۵ میلیون نفر کارت Visa را در دست داشتند که عملکرد آن حدود ۱۷۱ میلیارد دلار بوده است. در سال ۱۹۹۴، ۳۷۶ میلیون نفر از این کارت استفاده کردند و ۵۹۲ میلیارد دلار معامله در این سال با کارتهای مزبور انجام شد.

همانگونه که ملاحظه می شود استقبال از کارتهای فوق بسیار چشمگیر و حجم معاملات انجام شده قابل ملاحظه بوده است.

رواج استفاده از کارتها برای بانکها نیز مفید است زیرا با استفاده از آنها عملاً استفاده از پول فیزیکی به حداقل کاهش می یابد و در نتیجه بانکها می توانند نسبت به حذف عملیات و واحدهای اضافی اقدام نمایند و از خطرات و هزینه های مربوط به حمل و نقل پول جلوگیری کنند. با استفاده از کارتهای بانکی قدرت خرید افراد به یکدیگر منتقل می شود که این امر پدیده بزرگی در مسیر

تحول پول به شمار می‌آید.

در بانک ملی ایران استفاده از کارتها با عضویت در شبکه Master، Visa از سالهای ۷۰ و ۷۱ شروع شد و مبالغ قابل توجهی از معاملات مسافران خارجی در ایران از این طریق انجام شد.

ملی کارت

چون برای تکمیل خدمات بانکی در ایران و به منظور ایجاد سهولت در امر مبادلات پولی و حذف وجوه نقد در دادوستدها استفاده از کارت در کشور ضرورت یافت، بدین منظور شرایط و مقررات مربوط به «کارت بانک» شامل شرایط و مقررات «حساب کارت بانک»، «اصول حاکم بر روابط صادر کننده و دارنده کارت بانک»، «مقررات مربوط به فقدان، سرقت و افشای شماره شناسایی فردی کارت بانک»، ضوابط حاکم بر روابط پذیرنده کارت و فروشنده و «وظایف و مسئولیت‌های واحدهای تشکیل دهنده شبکه کارت بانک» تدوین گردید و براین اساس مقدمات صدور «ملی کارت» فراهم شد.

بدو با صدور حدود ۵۰۰ کارت، فعالیت «ملی کارت» به صورت آزمایشی که بین همکاران بانک ملی ایران توزیع گردید آغاز شد و با نصب ماشین‌های نقطه فروش Pos در تعاونی‌های بانک و خرید این اشخاص از فروشگاهها با استفاده از کارت امکان پذیر گردید.

در مرحله بعدی ۵۰۰۰ کارت مجدداً بین همکاران بانک ملی توزیع گردید و با فروشگاههای شهروند و رفاه نیز قراردادهای مربوط تنظیم شد. انتظار می‌رود تا پایان سال ۱۳۷۶ حدود ۱۰۰ هزار کارت صادر شود. امید است که «ملی کارت» آغاز خوبی برای آشنایی مردم با این قبیل کارتها باشد و این ابزار وسیله مناسبی در جهت ارائه خدمات گسترده‌تر بانک گردد. با فراگیر شدن استفاده از کارت و اتوماسیون جامع بانک و فروشگاههای طرف معامله، بسیاری از عملیات اضافی حذف خواهد شد. با استفاده از کارت، در محل فروشگاه به طور اتوماتیک پول از حساب دارنده کارت کسر به حساب فروشنده منتقل می‌شود و نیازی به مراجعه خریدار و فروشنده به بانک وجود ندارد. با توجه به امکان انعقاد قراردادهای متنوع دیگر «ملی کارت» برای سایر پرداخت‌ها نیز قابل تعمیم می‌باشد و می‌تواند نیاز دارنده آنرا به «پول» و استفاده از چک را در معاملات به حداقل برساند.

در حال حاضر «ملی کارت» بر اساس مقررات مربوط به Debit card تنظیم شده است. بدین معنی که دارنده کارت می‌تواند با توجه به موجودی حساب خود در بانک از خدمات «ملی کارت» بهره‌مند گردد و مطالعات انجام شده، نشانگر این واقعیت است که در بانکداری اسلامی نیز استفاده از مقررات مربوط به کارتهای اعتباری (credit cards) نیز برای صدور «ملی کارت» فراهم است. اگرچه در استفاده از کارتهای اعتباری مشتری تعهدی به پرداخت کلیه وجوه مربوط به معاملات خود رابه صورت نقد ندارد و می‌تواند با استفاده از اعتباری که توسط بانک برای او تعیین

شده است با استفاده از کارتهای اعتباری معاملات مربوط را انجام دهد و در مقررات مورد عمل بانکهها در حال حاضر «اعتبار در حساب جاری» پیش‌بینی نگردیده است. لکن با توجه به مقررات مربوط به «جعل» امکان صدور «ملی کارت» به صورت اعتباری قابل بررسی بنظر می‌رسد و در صورتی که شرایط اجتماعی و سیاست‌های پولی و اعتباری لزوم صدور این قبیل کارتها را ضروری تشخیص دهد از نظر مقرراتی نیز پیشنهاد آن عملی بنظر می‌رسد.

والسلام علیکم ورحمة... و برکاته